

PROLEGOMENA

KRIMINAL, NASILJE, DESTRUKCIJA: O DOMETIMA DRŽAVNE REAKCIJE I NUŽNOSTI ADEKVATNE SOCIJALNE PROFILAKSE

Lectori salutem

Nemini parento ollis salus populi suprema lex esto

Marcus Tullius Cicero:

De Legibus (III: 3: 8)¹

Šta se može očekivati kad dobrobit ljudi nije najviši moralni zakon, kako nas je učio Ciceron? *Salus populi suprema lex esto* je izreka koju je i Džon Lok (John Locke)² smatrao jedinim aksiomom koji, u konačnoj analizi, ima najvišeg smisla kad je o zakonima koji štite interes države i njenih građana reč. Srbija našeg doba, još uvek umorna i "bolesna" od ratova, kontinuiranih političkih turbulencija, tranzicionih procesa komplikovanih posttraumatskim stanjem kao i pogoršanjem mentalnog zdravlja stanovništva *grosso modo*, ekonomskom krizom, krizom vrednosti i identiteta kao i porastom kriminala i socijalnih devijacija i nekih novih pojava oblika socijalnih aberacija - nalazi se u nezavidnom položaju.

---

¹ *Niko nije bezbedan dok dobrobit ljudi ne postane najviši zakon*: Marko Tulije Ciceron

² U svom čuvenom delu "Dve rasprave o vladi" Utopija, Beograd, 2002.

Najviši državni zvaničnici odlučno najavljuju efikasan obračun sa eskalirajućim nasiljem mladih i violentnim kriminalom. Eksperti procenjuju da je saradnja tužilaštva i policije *conditio sine qua non* za uspešnu kontrolu kriminala, posebno nasilničkog. O adekvatnoj saradnji sa specijalnim tužilaštvom svedoče efikasne akcije otkrivanja i procesuiranja brojnih visoko organizovanih kriminalnih grupa, posebno u oblasti finansijskog i organizovanog kriminala. Ovo je svakako dobar primer odlučnosti državnih organa za plansko suprotstavljanje svim oblicima kriminala, pa i onima koji se naslanjaju na državne strukture. O tome će biti reči u knjizi koja je pred vama, dragi čitaocē, kao i o fenomenologiji i problemima porasta stope kriminala i modalitetima, perspektivama i mogućnostima državne reakcije.

Jasno je da postoji politička volja državnog vrha za osmišljeni akcioni plan za borbu protiv nasilničkog kriminala, organizovanog kriminala i korupcije, ali treba imati u vidu da ne postoji država na svetu gde je taj obračun definitivn i gde su takve stvari konačno rešene. Nema konačnog rešenja tog pitanja koje je jedno od najozbiljnijih državnih pitanja, ali se navedeni problemi mogu i redukovati i minimizovati što bi na duži rok moglo eventualno imati i preventivne efekte.

Kao što je dobro poznato, pandemija nasilja i kriminala nije završena dramatičnih devedesetih godina XX veka, što se u okolnostima prolongirane krize čijom smo kratkom deskripcijom i započeli ovu Prolegomenu, nije ni moglo očekivati. Ono što je karakteristično za način života generacije koja je u bliskoj prošlosti ispoljila sklonost da ruši po ulicama Beograda i drugih gradova i uništava tuđu imovinu je i njihov novi način komunikacije koji uzima svoj danak. Mobilna telefonija, internet, fejsbuk i neke druge elektronske socijalne mreže omogućuju brzu i organizovanu razmenu informacija, a oni koji bi trebalo decu da vaspitavaju, pa i kontrolišu; roditelji ili nastavnici, često nemaju ni te veštine niti brzinu, tako da onaj ko ume da upotrebljava navedena sredstva može efikasno da kontroliše i utiče na stavove, vrednosti, čak i emocije te generacije putem organizovanja koje ne zahteva ni fizičko prisustvo, ni pripreme, niti mnogo vremena: ponekad je dovoljno samo napraviti akcioni plan i formirati fejsbuk grupu. Ta pripadnost grupama sa viškom strasti je idealno utočište za one koji su nesigurni u sebe, imaju komplekse i frustracije, ne osećaju se dovoljno vredni i prihvaćeni kao oni sami, nego im je jednostavnije ako su deo neke "ekipe", odnosno grupe čiji identitet preuzimaju i poistovećuju sa sopstvenim. Adolescentnoj populaciji je na taj način lako ugraditi pogrešan sistem vrednosti budući da pripadanje takvim grupama ne zahteva nikakav napor, naročito ne intelektualni napor, a njihova socijalna dobit je osećaj grupne pripadnosti i prihvaćenosti. Pojam patriotizma u posttraumatskoj Srbiji treba da bude redefinisani. Sva je prilika da se mora aktivno raditi s decom na promovisanju drugih vrednosti, jer njima danas nije sasvim jasno šta znače

patriotizam i ljubav prema naciji. U porodici se stiče bazični sistem vrednosti i ona je protektivni faktor protiv svih negativnih oblika ponašanja; u formativnom periodu je pre svega odgovorna porodica a sve ostalo može se smatrati posledicama. Državna intervencija i socijalna profilaksa je vrlo komplikovana kada u porodici ne postoje osnovni zaštitni faktori koji su preventiva za takav oblik ponašanja. Državna reakcija na ekstremne zločine ne sme da se svede na zgražavanje, osudu i sankcije; nešto se sasvim konkretno mora uraditi i na sprečavanju. Nema efikasne strategije za suprotstavljanje kriminalu bez dobro osmišljene prevencije. Potrebno je osnovati što više savetovališta za primarnu prevenciju, organizovati edukaciju stanovništva i ne okretati glavu, primećivati, prijavljivati i biti od pomoći državi da se problem nasilja redukuje i minimizuje.

Nasilje koje u poslednje vreme eskalira uvek je praćeno viškom strasti, negativnih emocija i mržnjom. Mržnja kao emocija sa izrazito negativnim predznakom uglavnom je nešto što je stvar individue, njenog trenutnog ili trajnog psihološkog stanja, aktuelne motivacije, životnih okolnosti, psiholoških nedovršenih poslova, temperamenta kao i strukture karaktera. Međutim, pod nekim specijalnim okolnostima, kad se zabrana nasilja koja je univerzalna civilizacijska zabrana jednom sruši, iracionalna mržnja koja može biti vrlo zapaljiva može se omasoviti i dalje prenositi mehanizmima socijalne infekcije. Negativna osećanja su najčešće psihološki zarazna i ekstremno zapaljiva.

Adolescenti su "ranjiva" populacija na koju se lako utiče i kojom se, kako smo već istakli, može jednostavno manipulirati u službi nekih političkih ciljeva, kao i zamišljenih ili stvarnih interesa neke grupe koja je u poziciji moći da tu manipulaciju organizovano projektuje na ciljnu grupu. To se u istoriji bezbroj puta ponavljalo i to, globalno posmatrano, u svim društvima i u svim civilizacijama. Kad neka politička opcija želi da prikaže kako je narod nezadovoljan, onda je najjednostavnije izvesti adolescente, praktično decu, na ulicu i dati im gotove parole, formule i matrice i prikazati to kao stav naroda prema nekom problemu. Stvar je naprosto u tome da je monstrum, godinama nežno gajen u nedrima arhitekata monstruma, postao isuviše moćan i oteo se kontroli. Ni mediji u celoj ovoj horor drami nisu nevini, jer prenose destruktivne stavove onih koji prete i ugrožavaju stabilnost funkcionisanja sistema što se onda, kao socijalna korozija, širi. Poenta je u tome da nasilje ne sme da dobija socijalnu ni medijsku afirmaciju.

U društvima koja su vekovima dobro organizovana, surevnjivost se kanališe na socijalno poželjan način tako što se favorizuje viteško takmičenje u plemenitim, intelektualnim ili socijalnim veštinama, po strogo definisanim pravilima i kodeksima ponašanja. Ljudski je želeći da se bude bolji, uspešniji, obrazovaniji, talentovaniji, lepši, bogatiji ili šta god da se definiše kao

životna vrednost pojedinca - od nekog drugog pojedinca ili grupe. To je u redu dok se poštuje fer plej u toj široko rasprostranjenoj socijalnoj i psihološkoj "igri" koju je Erik Bern lepo opisao u svojoj knjizi *Koju igru igraš*. Dakle, ljudski je takmičiti se sa nekim i "igrati se" igara tipa čije su ruže lepše i travnjak zeleniji, krava naprednija ili sa boljim pedigreom. Onog momenta kad prestaje fer takmičenje i kad zavist i zloba ili mržnja podignu svoju ružnu glavu, osoba može poželeći da "komšiji crkne krava". Mržnja je, u psihološkom smislu, izraz nemoći da se u životu igra fer. Ta činjenica potom otvara psihološki prostor i spremnost za malignu agresiju, nasilje i destrukciju. Zabrana činjenja zla drugima je civilizacijska zabrana kojom se vekovima štiti moralni interes čovečanstva. Biblija, na čijoj tradiciji počiva naša civilizacija, uči nas da treba da budemo *čuvari brata svojega* u svakom smislu, kao i da je i sama ideja o činjenju zla drugima greh, čak i kada nije realizovana u stvarnom svetu u obliku konkretne akcije.

U dragocenoj uvodnoj raspravi kojom započinjemo ovu Hrestomatiju, Država versus kriminalitet i standardi ljudskih prava, dr Goran P. Ilić, profesor Pravnog fakulteta u Beogradu i sudija Ustavnog suda Republike Srbije analizira najznačajnije standarde ljudskih sloboda i prava, kao što je to pravo na život, zabrana mučenja, pravo na slobodu i bezbednost, pravo na pravično suđenje uključujući i pravo na žalbu u krivičnim stvarima, naknadu za neosnovanu osudu i načelo *ne bis in idem*, kažnjavanje na osnovu zakona kao i pravo na poštovanje privatnog i porodičnog života. Autor analizira činjenicu da je u drugoj polovini prethodnog i početkom ovog veka došlo do značajnih promena kako u oblasti materijalnog, tako i procesnog krivičnog prava, što je uticalo i na tradicionalnu predstavu o krivičnom pravu kao *ultima ratio* državnog suprotstavljanja kriminalitetu. Značajne "zasluge" za to pripadaju sâmom krivičnom pravu, jer se usled povećane i katkad olake kriminalizacije došlo do tačke kada rastući broj predmeta nije mogao biti savladan klasičnim načinima postupanja. Fenomen preterane kriminalizacije ne predstavlja, kako ističe profesor Ilić, isključivo efekat državnog *ius puniendi*, već je posledica internacionalizacije izvora krivičnog prava. Postojanje međunarodnih izvora krivičnog prava dovodi i do prenapregnutosti "nosećeg luka u krivičnom pravu" – načela legaliteta. Do osipanja njegovog značaja dolazi i usled "konstitucionalizacije krivičnog prava" koja predstavlja izraz shvatanja o pravnoj državi utemeljenoj na osnovnim slobodama i pravima. Nastalo kao posledica razaranja i strahota učinjenih u toku Drugog svetskog rata, ovo gledište je utemeljeno na svesti da zakon može da povredi osnovna načela poštovanja ličnosti i dostojanstva svakog ljudskog bića. Od krivičnog prava se očekuje da pruži efikasnu zaštitu osnovnih sloboda i prava čoveka, kao i da u isti mah svojim postojanjem i primenom ne ugrozi dostignute standarde ljudskih prava. Drugim rečima, ono bi trebalo da pomiri dva

suprotstavljena zahteva od kojih je jedan usmeren na pojačanje krivične represije, a drugi na njeno ograničenje. Usled toga dolazi do uokvirivanja krivičnog prava putem osnovnih sloboda i prava, a u isti mah do proširenja materijalnih i procesnih jemstava razvijenih u krivičnom pravu na druge parakrivične oblasti koje se, saglasno kriterijumima Evropskog suda za ljudska prava, mogu podvesti pod pojam "krivične optužbe". "Centrifugalna sila" koja najviše utiče na to je pravo na pravično suđenje, koje se od skupa procesnih garancija preobrazilo u materijalno pravo.

Ekspertska analiza dr Miodraga N. Simovića, predsednika Ustavnog suda Bosne i Hercegovine i profesora Pravnog fakulteta u Banja Luci u koautorstvu sa dr Vladimirom M. Simovićem, stručnim saradnikom u Okružnom sudu u Banja Luci i docentom Fakulteta za bezbjednost i zaštitu u Banja Luci posvećena je Pravu na život u praksi Evropskog suda za ljudska prava i Ustavnog suda Bosne i Hercegovine. Autori ističu da član 2. Evropske konvencije za zaštitu ljudskih prava i osnovnih sloboda nalaže državi pozitivnu obavezu da, u slučaju nezakonitog lišavanja života, preduzme odgovarajuće mere za zaštitu života. Ova pozitivna obaveza podrazumeva obavezu države da mora pokazati da je tražila učinioaca i da ga je privela pravdi. Obaveza zaštite života uključuje proceduralni aspekt i obuhvata minimum mehanizma u kojem bi okolnosti u kojima je nekom oduzet život bile javno i nepristrasno ispitane. Član 2. *Evropske konvencije za zaštitu ljudskih prava i osnovnih sloboda*, zajedno sa članom 3. te konvencije, predstavlja jednu od osnovnih vrednosti demokratskih društava, i prava iz ovih članova ne mogu biti derogirana. Prema ustaljenoj sudskoj praksi, *prva rečenica člana 2. stav 1. nalaže državi ne samo da ne uzrokuje smrt na nameran ili nezakonit način, nego i da preduzme mjere neophodne za zaštitu života osoba u okviru svoje jurisdikcije*. S ciljem da delotvorno obezbedi uživanja prava koje garantuju članovi 2-4. Evropske konvencije, sudska praksa Evropskog suda za ljudska prava je usaglasila proceduralne zahteve, a najčešći je zahtev za sprovođenjem istrage kao dela šire obaveze uspostavljanja djelotvornog sudskog sistema. Nametanje ovakve obaveze ima za cilj da omogući gonjenje ili pokretanje sudskih postupaka koji su naloženi u slučaju kršenja Evropske konvencije. To, ističu autori, ne znači da ova obaveza važi samo za slučajeve kada se događaji mogu pripisati državnim vlastima, već se primenjuje i u slučajevima kada se smatra da povreda prava iz člana 2. ili 3. Evropske konvencije potiče od pojedinca. Cilj ove istrage je da se obezbijedi djelotvorna zaštita prema odredbama domaćeg zakona i *u onim slučajevima u kojima su upleteni državni organi, predviđanje njihove odgovornosti za činjenice koje su u njihovoj nadležnosti*. Najbitniji cilj takve istrage je da se obezbedi djelotvorna implementacija domaćih zakona koji štite pravo na život, tako da ta istraga *mora biti delotvorna u*

smislu da može da dovede do identifikacije i kažnjavanja onih koji su za to odgovorni, a tom obavezom se ne nameće ishod, već sredstvo.

U delu hrestomatije na temu Državne reakcije na kriminal kao prepreke i uzročnika pojave: mogućnosti i perspektive, dr Zlatko Nikolić, viši naučni saradnik Instituta za kriminološka i sociološka istraživanja u Beogradu, u svom tekstu insistira da je na zakonodavcima obaveza da u svojim zakonima i normama ne prave krute klišee, već da zakoni treba da odražavaju duh norme koja se smatra optimalnom. Ukoliko se u takvu normu ugrade i fluktuirajući pojmovi i termini iz nauka i saznanja koja još uvek nisu empirijski potvrđena, oni ih svojim zakonima samo hiberniraju i prisiljavaju sudije da mimo svog akumuliranog znanja i volje sude i presuđuju po tim anahronizmima. Država i njena reakcija na kriminal kao da kaska za duhom vremena, događajima i neželjenim ponašanjima koja želi da spreči i budući svesna toga, ona sledstveno pribegava rešenjima koja su regresivna: zaoštavanju kazni i vraćanju na prevaziđene modele kažnjavanja i izvršenja kazni. Linija manjeg otpora, kako zaključuje autor, nije ono što se od države očekuje, makar ona bila rezultat sile ili društvenog dogovora o njenom nastanku.

U radu posvećenom krivičnoprocesnom zakonodavstvu kao instrumentu državne reakcije na kriminal, dr Stanko Bejatović, profesor Pravnog fakulteta u Kragujevcu, raspravljajući o modalitetima intervencije u krivičnoprocesnom zakonodavstvu Srbije, posebnu pažnju posvećujući problemima koji se tiču koncepta istrage, sporazuma o priznanju krivice, načelu oportuniteta krivičnog gonjenja, kao i sistemu pravnih lekova i funkcionalne nadležnosti u krivičnom postupku. Na kraju teksta autor rezimira konkretne *de lege ferenda*.

Dr Đorđe Đorđević, profesor Kriminalističko-policijske akademije u Beogradu analizira Nove mere bezbednosti u Krivičnom zakoniku Srbije. Autor ističe da su Krivičnim zakonikom iz 2005. godine i njegovim izmenama i dopunama iz 2009. godine izvršene značajne izmene u sistemu sankcija u našem krivičnom zakonodavstvu pri čemu su se neke od njih odnosile i na uvođenje novih mera bezbednosti. Tako su po prvi put u naše zakonodavstvo uvedene mere zabrane približavanja i komunikacije sa oštećenim i zabrane prisustvovanja određenim sportskim priredbama. U vezi sa samom sadržinom ovih mera i uslovima za njihovu primenu, a naročito njihovim izvršenjem i kontrolom izvršenja postavljaju se neka sporna pitanja od čijeg rešavanja zavisi u kojoj meri će novouvedene mere naći svoju primenu i ostvariti svoj cilj. Autor zaključuje da je izmenama i dopunama Krivičnog zakonika iz 2009. godine sistem mera bezbednosti u našem krivičnom zakonodavstvu obogaćen sa dve potpuno nove mere koje mogu biti upotrebljene kao značajna oruđa u prevenciji nekih oblika kriminala, posebno onog sa

elementima nasilja. Međutim, da bi ove nove mere uopšte mogle da počnu da se primenjuju neophodno je prethodno rešiti brojne probleme koji se u vezi sa ovim merama pojavljuju, posebno na polju njihovog izvršenja. U tom smislu, kako ističe autor, posebno čudi činjenica da čak ni Zakon o izmenama i dopunama Zakona o izvršenju krivičnih sankcija koji se upravo nalazi u skupštinskoj proceduri ništa ne govori o izvršenju ovih mera iako je prošlo više od godinu dana od njihovog uvođenja.

Dr Dragan Jovašević, profesor Pravnog fakulteta u Nišu u svom tekstu Kriminalitet pravnih lica i državna reakcija ističe fakt da se, prihvatajući krivičnu odgovornost pravnih lica za učinjena krivična dela na bazi relevantnih međunarodnih standarda donetih pod okriljem Saveta Evrope poslednjih godina 20. veka u nizu zemalja, a u Republici Srbiji od 2008. godine u noveliranom krivičnom zakonodavstvu - paralelno sa vladajućim sistemom subjektivne odgovornosti fizičkih lica koja se bazira na uračunljivosti i krivici *inauguriše sistem objektivne krivične odgovornosti*. Specifičnosti u poziciji pravnih lica u krivičnom pravu se javljaju u pogledu primene krivičnih sankcija usled čega su krivični zakoni definisali posebne vrste krivičnih sankcija: kazne, mere bezbednosti i uslovnu osudu kao i meru oduzimanja imovinske koristi koja je pribavljena krivičnim delom kao i način, postupak i uslove za njihovo izricanje.

Dr Vojislav Đurđić, profesor Pravnog fakulteta u Nišu, u tekstu Novi model krivičnog postupka Srbije - recepcija angloameričke procedure analizira temeljne strukturalne elemente novog modela krivičnog postupka prema Prednacrtu Zakonika o krivičnom postupku iz 2010. godine. Autor u svom kritičkom diskursu argumentovano obrazlaže da su u novom zakonskom tekstu najradikalniji zahvati vezani za promenu prirode istrage i za izmenu koncepcije glavnog pretresa. Istraga je koncipirana kao javnotužilačka, ali takođe i kao policijska i sudska. Autor smatra da je glavni nedostatak nove zakonske regulative u tome što je promenjena priroda istrage, a uređena je kao da je ostala sudska: dokazi koje u istrazi izvede javni tužilac ili policija imaju snagu sudskih dokaza i mogu biti činjenična osnova presude. Ukinut je model glavnog pretresa karakterističan za mešoviti, kontinentalno-evropski tip krivičnog postupka, a uveden je model tipičan za zemlje angloameričke pravne tradicije. Takvo normativno uređenje glavnog pretresa autor kritikuje, smatrajući da je u disharmoniji sa javnotužilačkom prirodom istrage i da ne odgovara srpskoj pravnoj tradiciji, kao i da za ignorisanje istine u krivičnom postupku nema opravdanja, niti može biti razumljivo stručnoj a ni laičkoj javnosti.

U tekstu Krivična dela protiv državnih organa, autor dr Nataša Delić, profesor Pravnog fakulteta u Beogradu, razmatra pojedina krivična dela koja spadaju u grupu krivičnih dela protiv državnih organa, ukazujući na relevantna teorijska polazišta, stavove sudske prakse i dedukuje

odgovarajuće zaključke. Reč je o krivičnim delima koja za objekt zaštite imaju pravilno funkcionisanje državnih organa i obavljanje određenih poslova iz njihovog delokruga; ova krivična dela su izdvojena u posebnu glavu XXIX donošenjem Krivičnog zakonika Republike Srbije iz 2006. godine. U radu su posebno analizirana bitna obeležja bića pojedinih krivičnih dela iz ove grupe.

Nevenka Važić, sudija Vrhovnog kasacionog suda u Beogradu raspravlja o Bankarskoj tajni u senci teških oblika kriminala. Autor ističe da je tradicionalno poimanje bankarske tajne izgubilo bitku sa narastajućim oblicima organizovanog kriminala, korupcije i drugih teških oblika kriminala budući da je poverljivost bankarskog poslovanja iskorišćena od strane kriminalnih grupa za legalizaciju nezakonito stečene dobiti. Eksplicirajući pojam bankarske tajne i njenih ograničenja autor razmatra razloge za njeno ograničavanje, kao i međunarodne i domaće regulative i ocene relevantnih međunarodnih nadzornih tela u toj oblasti. Između mogućnosti potpune eliminacije instituta bankarske tajne iz pravnog sistema i njenog ograničenja, Srbija se opredelila za ograničenje i to isključivo u javnom interesu, čime se uz zabranu prekomerne upotrebe ostvaruje zaštita interesa klijenata koji legalno posluju i sprečava korišćenje finansijskog sistema u kriminalne svrhe. Nesumnjivo je, ističe autor, da je bankarska tajna izgubila svoje tradicionalne karakteristike. Globalizacija, objedinjavanje finansijskog tržišta i razvoj tehnologija brzog prenosa novca elektronskim putem, s jedne strane i narastajući oblici organizovanog kriminala, korupcije i drugih teških krivičnih dela, s druge strane doveli su do zloupotrebe finansijskog tržišta od strane izvršilaca ovih krivičnih dela, a u okviru njega i do zloupotrebe bankarskih sistema u svrhu pranja i legalizacije svih oblika nezakonito stečene dobiti. Zbog toga se kao neophodno ukazalo uspostavljanje novih pravila i standarda u oblasti bankarske tajne. Iz svih razloga ekspliciranih u ovoj raspravi neke zemlje (kao SAD) ukinule su institut bankarske tajne dok su je druge (uglavnom zemlje EU a i Srbija) u znatnoj meri ograničile.

Mr Sretko Janković, predsednik odeljenja za postupanje u vojnim predmetima Apelacionog suda u Beogradu, analizira moguće odgovore na pitanje Može li porast broja krivičnih dela predstavljati otežavajuću okolnost kod odmeravanja kazne. Autor navodi stavove domaćih teoretičara krivičnog prava koji su se bavili ovim pitanjem, a zatim kroz primere iz sudske prakse analizira kakav je stav sudske prakse naših sudova kod primene i ocene ove okolnosti pri odmeravanju kazne. Posebno se ukazuje na određene praktične "probleme" pri uzimanju ove okolnosti kod odmeravanja kazne, a najveći problem je kako sud može pouzdano utvrditi da je zaista došlo do porasta broja krivičnih dela na određenom području. Mora se imati u vidu da su i okolnosti od značaja za odmeravanje kazne odlučne činjenice, koje se moraju dokazati na

glavnom pretresu. Na kraju, autor u zaključnim razmatranjima smatra da se načelno ova okolnost može ceniti kao otežavajuća okolnost pri odmeravanju kazne, pod uslovom da se ona pouzdano utvrdi u dokaznom postupku.

U tekstu Nasilje kao odgovor: socijalne i psihološke implikacije krize, autora dr Leposave Kron, naučnog savetnika, dr Olivere Pavićević, naučnog saradnika iz Instituta za kriminološka i sociološka istraživanja u Beogradu i doc. dr Biljane Simeunović-Patić sa Kriminalističko-policijske akademije u Beogradu predstavlja multidisciplinarnu analizu nasilja adolescenata i mlađih muškaraca koje se u više slučajeva manifestovalo kao propratni element nedavnih političkih demonstracija i okupljanja u Beogradu. Pored društvene i ekonomske krize kumulativnog karaktera koja iz različitih razloga pogađa srpsko društvo poslednjih nekoliko dekada, u ovom radu se traga i za nekim drugim socijalnim i psihološkim determinantama evidentne eskalacije nasilja. Nasilje se analizira i kao posledica nekih novih procesa, pre svega uticaja neoliberalne ekonomske globalizacije koji generišu krizu identiteta i maskuliniteta i reaktivno nasilje. Autori analiziraju moguće načine na koje se kriminalizacija društvenih antagonizama i okretanje nedemokratskim opcijama muškog nasilja javljaju kao reakcije na frustraciju.

Dr Momčilo Talijan, naučni savetnik Instituta za kriminološka i sociološka istraživanja i mr Svetlana Ristović, predavač i istraživač-saradnik na Kriminalističko-policijskoj akademiji u Beogradu razmatraju Osnovna polazišta u ostvarivanju uloge policije u suzbijanju kriminala. U radu se polazi od fakta da policija ima centralnu ulogu u državnoj reakciji na kriminal i definišu se osnovna polazišta za efektivno i efikasno ostvarivanje uloge ove institucije, sa posebnim osvrtom na modalitete represivnih policijskih aktivnosti u suzbijanju kriminala i insistiranje na nužnosti kreiranja adekvatnih preventivnih modela u realizaciji kriminalno-bezbednosne politike države.

Dr Aleksandar Jugović, profesor Fakulteta za specijalnu edukaciju i rehabilitaciju u Beogradu razmatra Društvene karakteristike huliganizma. U tekstu se definišu značenja i funkcije huliganizma u savremenom društvu sa posebnim osvrtom na srpsko društvo. Osnovna hipoteza je da huliganizam predstavlja multidimenzionalnu socijalnu pojavu koja ima višeznačnu logiku i društvenu funkciju: istorijsku, klasnu, patrijarhalnu, ideološku, ritualno-tribalističku, socijalno-psihološku, međunarodno-političku, etno-nacionalističku etc. Ova društvena devijacija je oblik mikroagresije strukturiranih grupa mladih sa karakteristikama organizovanog nasilja i konfliktne potkulture. Suočavanje sa mentalitetom mržnje i tradicijom nasilja je veoma važno za izradu konkretnih preventivnih modela. Pravosuđe, insistira autor, mora biti efikasno i strogo

a mediji moraju imati preventivnu a ne podstičuću ulogu. Moraju se znati pravila i uloge svih institucija koje se bave socijalnom kontrolom nasilja, a zakon mora biti nedvosmisleno primenjivan. Na opštem nivou prevencije važno je razumeti da nasilje izvire iz društvenih stanja i vrednosnih sistema. Kada aplauze dobijaju verbalni nasilnici, ako primitivni govor postane uobičajen - onda i nasilje osujećenih društvenih grupa, pa bilo i bez povoda, postaje "normalan" modus njihovog komuniciranja sa svojom sredinom. Društvo ne sme da ima ni najmanju toleranciju prema bilo kojem obliku nasilja jer smo do sada skupo platili promociju nasilja i nasilnika zaogrnutih plaštom raznih ideologija. Na nivou posebne prevencije, ističe autor, od ključnog je značaja da fudbalski savez i rukovodstva fudbalskih klubova direktno komuniciraju sa navijačkim grupama, da nađu zajednički interes u tome da i klubovi i navijači žele sportski uspeh. Ovo su uspešno primenile skandinavske zemlje, a donekle i Italija. Ono što smo naučili iz engleskog iskustva jeste to da, ako uhapsimo i krivično procesuiramo jedan broj prestupnika (ili zabranimo ulaz na stadion) to neće rešiti problem, jer će se pojaviti novoregrutovani nasilnici na sportskim manifestacijama. Suština je da se društvo uhvati u koštac sa mentalitetom mržnje i tradicijom nasilja koji održavaju huligansku subkulturu, zaključuje autor.

Veoma važan problem Kako unaprediti nacionalni sistem prevencije i zaštite dece od iskorišćavanja u pornografiji zloupotrebom informacionih i komunikacionih tehnologija predmet je analize dr Ivane Stevanović, naučnog saradnika Instituta za kriminološka i sociološka istraživanja u Beogradu. Razvojem informacionih i komunikacionih tehnologija, koje prati uvećana primena personalnih kompjutera i mobilnih telefona, otvoren je i prostor za brojne zloupotrebe. Dostupnost novih tehnologija maloletnim licima uticala je da tradicionalno nasilje prevaziđe granice realnog života i prenese se u "sajber" prostor. Imajući u vidu ovu činjenicu dr Stevanović formuliše opšte preporuke za unapređenje nacionalnog sistema prevencije i zaštite dece od iskorišćavanja u pornografiji zloupotrebom informacionih i komunikacionih tehnologija. Autor emfazira činjenicu da Srbija nema dovoljno razvijen informacioni sistem za prikupljanje podataka niti jedinstvene kriterijume evidentiranja i praćenja pojava iskorišćavanja dece u pornografske svrhe i izričito sugeriše ustanovljavanje jedinstvenih kriterijuma za vođenje evidencije bitnih za analizu same pojave.

Dr Zoran Stevanović, naučni saradnik Instituta za kriminološka i sociološka istraživanja u raspravi na temu Prostitucija: bolest ili biznis ističe da prostitucija, kao socijalni fenomen sa svim svojim pojavnim oblicima ima ozbiljne moralne, psihološke i pravne posledice. U savremenom svetu prostitucija neprestano dobija nove forme i načine ispoljavanja: danas je sve rasprostranjenija "sajber" prostitucija, elitna prostitucija, "jahting" prostitucija, studentska prostitucija etc. Prostitucija postaje i sve ozbiljniji i

organizovaniji biznis, što rezultira i u novim sintagmama kao što su "seksualna industrija", "preduzetništvo u seksualnoj industriji", "seksualni radnici" i slično. Svetska seksualna industrija je u periodu od 2000-2005. godine napravila obrt od oko četrdeset milijardi dolara³ i pripada organizovanom kriminalu na globalnom nivou. Autor svoju zanimljivu raspravu zaključuje tvrdjenjem da je, budući da država nema efikasne mehanizme kontrole i prevencije, pitanje da li prostituciju legalizovati ili ne postalo izuzetno aktuelno.

Dr Milena Davidović, viši naučni saradnik Instituta za kriminološka i sociološka istraživanja u Beogradu u tekstu Jedna sinteza medijskog predstavljanja savremenih oblika kriminala u Srbiji analizira rezultate relevantnih empirijskih istraživanja kao i aktuelne teorije i debate o politici odnosa prema kriminalu i medijima. Fokus istraživanja autora je na sadržaju, posledicama i uzrocima medijskog predstavljanja kriminala. Dr Davidović sistematizuje medijsko predstavljanje savremenih oblika kriminala onako kako se to čini u zapadnoevropskoj, američkoj i domaćoj literaturi sa posebnom pažnjom usmerenom na period ekonomsko-društvene i političke tranzicije u Srbiji krajem osamdesetih godina prošlog veka i promenama koje su se desile u medijskim sistemima. To je vreme pojave nezavisnih medija i jednovremeno period raspada Jugoslavije kao i ratova 1991-1995. godine koji su doneli porast kriminala.

Aleksandra Ilić, asistent Fakulteta za bezbednost u Beogradu diskutuje o pretpostavci nevinosti u svetlu medijizacije krivičnog postupka. U ovom tekstu se analizira problem ostvarivanja pretpostavke nevinosti u uslovima medijizacije krivičnog postupka. Povreda pretpostavke nevinosti učinjena pre pravnosnažno okončanog postupka često znači prejudiciranje konačne sudske odluke i proizvodi niz negativnih efekata po samo lice u odnosu na koje je ta povreda učinjena, a jedno od njih je socijalna krivica koja može postojati nezavisno od zakonske. Pojedini krivični postupci imaju karakter medijskih spektakla kao što su medijska suđenja. Odluke donete u njima utiču i na neke druge slične slučajeve (eho efekat). Posebno se ističe značaj odluka Evropskog suda za ljudska prava u kontekstu zaštite pretpostavke nevinosti u uslovima medijizacije krivičnog postupka. Negativne posledice povrede pretpostavke nevinosti treba izbeći postavljanjem jasnih pravila kako novinarskog izveštavanja, tako i sankcionisanjem neprimerenih nastupa predstavnika organa formalne socijalne kontrole. Povreda pretpostavke nevinosti može da proizvede nesagledive posledice kako po pojedince čija se nevinost dovodi u pitanje pre vremena, tako i po sistem krivičnog pravosuđa koji se na taj način obesmišljava, a konačno i po društvo u celini. U tom smislu, interes javnosti i svih učesnika krivičnog postupka bi trebalo da bude utvrđivanje istine, a to je moguće postići jedino

---

³ ECPAT Development Manual, Melbourne, Australija.

ako se pretpostavka nevinosti ne dovodi u pitanje do donošenja pravnosnažne presude. Mediji ne bi trebalo da daju prednost kratkoročnom efektu koji proizvodi senzacionalistički naslov u štampi ili najavu u televizijskim emisijama, zaključuje autor.

Dr Snežana Soković, profesor Pravnog fakulteta u Kragujevcu, u tekstu pod naslovom Izvršenje krivičnih sankcija: mogućnosti i perspektive ističe da su savremeni tokovi u sferi socijalno-ekonomskih i političkih odnosa koje karakteriše globalna tendencija odbacivanja modela socijalnog blagostanja i smanjenje sredstava koja se troše iz državnog budžeta u segmentu izricanja i izvršenja krivičnih sankcija stvorili su tzv. "novu penologiju". Nova penologija u prvi plan stavlja pojmove rizika i verovatnoće, nije zainteresovana za uzroke koliko za kontrolu kriminalnog ponašanja, ne teži da smanji kriminalitet, već da ga kontroliše uz što manje troškove, nema aspiracija da rehabilituje, reintegriše, već se temelji na upravljanju rizikom, pre svega kroz kontrolu i zatvaranje prestupnika. Posledice se ogledaju, zaključuje autor, kako u krajnje disonantnim savremenim penološko-teorijskim koncepcijama, tako i u povećanju zatvorske populacije i stavljanjem pod neku vrstu kontrole, preko alternativnih mera nezatvaranja ili preko mera preventivne kontrole, velikog broja građana.

Dr Branislava Knežić, viši naučni saradnik Instituta za kriminološka i sociološka istraživanja, u tekstu Zatvorska kazna: represija i/ili resocijalizacija analizira problem svrhe zatvorskog kažnjavanja koji je aktuelan i protivurečan problem otkako je njenim uvođenjem u zakonodavstva, pre dva veka, došlo do kakve-takve humanizacije kažnjavanja. Lišenje slobode, nepovoljne posledice zatvaranja i priroda tretmana koji se primenjuje nad osuđenima, s jedne strane i sve pretrpaniji zatvori, s druge strane, ukazuju da su efekti zatvorske kazne ozbiljno dovedeni u pitanje. Autor raspravlja o evidentnoj disonanci između zakonskih odredbi i prakse izvršenja zatvorske kazne. Izvesno je da se osuđenik zatvorskom kaznom kažnjava, ali nije poznato koliko ga represivne mere učine boljim a koliko neodgovarajući tretman eventualno doprinosi neuspehu resocijalizacije. Tretman za obrazovanje, obuku, uposlenje i prevaspitanje na drugačijim osnovama otvara mogućnosti za adekvatnije prilagođavanje osuđenika zatvorskim uslovima i uspešnu (re)integraciju u društvo po izlasku iz zatvora. Obrazovanje u kombinaciji sa uposlenjem su adekvatne mere i sigurniji način da se prekršiocima zakona omogući da ovladaju nekom veštinom koja će učiniti da se osećaju sigurnijim i sposobnijim po izlasku iz zatvora, koji usled različitih deprivacija dovodi do degradacije ličnosti. Naravno, insistira autor, to podrazumeva i adekvatnu osposobljenost onih koji realizuju zatvorski tretman.

Kriminalitet i osuđena lica je tema o kojoj piše dr Zoran Ilić, profesor Fakulteta za specijalnu edukaciju i rehabilitaciju u Beogradu. Poslednjih

decenija kriminalitet u Srbiji menja svoje lice i po oblicima ispoljavanja, kao i po obimu i štetnim posledicama, čime značajno ugrožava razvoj i tranziciju društva. Raskol između društvenih strategija i realnosti ozbiljno pretili da uspori aktivnosti na planu sprečavanja i suzbijanja ovog društvenog zla. U fokusu interesovanja ovog teksta je analiza suštinskih karakteristika kriminaliteta u Srbiji posle 2000. godine, posebno krivično-pravnog reagovanja i slabosti – stvarnih i prividnih posledica delovanja organa i službi formalne socijalne kontrole. Na osnovu uporedne analize obilja statističkih pokazatelja o kriminalitetu i posebno stanju institucionalne zaštite osuđenih lica autor zaključuje da se sistem nalazi u ozbiljnoj krizi: evidentan porast zatvorske populacije, veliki broj osuđenih "na čekanju", značajan broj pritvorenih lica, kriza u svim segmentima izvršenja krivičnih sankcija pretili da obesmisli napore na planu reforme kaznenog sistema u Srbiji.

Zoran Pašalić, predsednik Višeg prekršajnog suda Republike Srbije u referatu pod naslovom Uticao prekršaja na rast stope kriminala u Srbiji, analizira fakt da je uvidom u kaznenu evidenciju kako prekršaja tako i krivičnih dela utvrđeno da su učinioci krivičnih dela najčešće bili i učinioci prekršaja, kao i da je za prevenciju krivičnih dela izuzetno značajno praćenje porasta broja prekršaja. S obzirom na brojnost prekršaja gde u obzir možemo uzeti samo broj postupaka koji se vode pred prekršajnim sudovima i koji se nalaze na prvom mestu po frekventnosti u odnosu na sva kaznena dela (više stotina hiljada) kao i u opsegu oblasti koje prekršaji obuhvataju, pogotovu po dobijanju nadležnosti nad carinskim, deviznim i poreskim prekršajima, može se konstatovati da se pojavni oblici mnogih krivičnih dela u svojoj blažoj formi nalaze u prekršajima. Komparativna analiza prekršaja i krivičnih dela autora Pašalića predstavlja dragocen analitički doprinos rešavanju ovih problema koji mogu biti aplikativni i na preventivne programe. Ono što je naročito važno, kako ističe autor, to je da je uvidom u kaznenu evidenciju kako prekršaja tako i krivičnih dela - utvrđeno da su izvršioc i krivičnih dela istovremeno bili i izvršioc prekršaja, te da je za prevenciju krivičnih dela izuzetno značajno praćenje porasta broja prekršaja.

Mirjana Tukar, sudija Višeg prekršajnog suda u Novom Sadu analizirajući problem Državne reakcije u sankcionisanju učinilaca prekršaja: sadašnje stanje i moguća rešenja ističe da, imajući u vidu odredbe Zakona o prekršajima Republike Srbije, koje su sveobuhvatne i propisuju nadležnost različitih državnih organa za vođenje postupka, je prekršajni postupak u Republici Srbiji nedovoljno efikasan, te da bi bilo neophodno da se promenom zakona učini efikasnijim. Efektivnije ustrojstvo postupka izvršenja prekršajnih sankcija bi sigurno doprinelo većoj disciplini učinilaca sa jedne strane i punijoj državnoj kasi sa druge strane. Efikasniji prekršajni postupak bi u većoj meri bio u skladu sa načelom zaštite

osnovnih ljudskih prava propisanih Ustavom Republike Srbije i Evropskom konvencijom za zaštitu ljudskih prava i osnovnih sloboda.

O merama za obezbeđenje prisustva okrivljenog u sudu i plaćanju novčane kazne u prekršajnom postupku raspravlja dr Ljubinko Mitrović, profesor Visoke škole unutrašnjih poslova u Banja Luci u koautorstvu sa Goranom Filipićem, diplomiranim pravnikom. Za valjano i efikasno, odnosno uspješno i kvalitetno vođenje konkretnog prekršajnog postupka, ističu autori, nužno je ostvarenje niza pretpostavki koje se tiču kako samog suda tako i ostalih, prije svega glavnih prekršajno-procesnih subjekata. Jedna od najvažnijih pretpostavki kojom se postiže uspješno vođenje prekršajnog postupka, kako tvrde autori, odnosi se na neophodnost prisustva okrivljenog, ali i niza drugih prekršajno-procesnih subjekata (svedoka, veštaka, tumača i drugih lica) radnjama koje se sprovode u sudu. Zakon o prekršajima Republike Srpske je specifičan u odnosu na prekršajne zakone u uporednom zakonodavstvu, budući da propisuje pozivanje okrivljenog, lišenje slobode okrivljenog, odnosno osumnjičenog i predaju putne isprave ili drugog identifikacionog dokumenta okrivljenog kao mjere obezbjeđenja okrivljenog u sudu. S druge strane, polaganje novčane garancije od strane okrivljenog i oduzimanje putne isprave jesu mere kojima se obezbeđuje plaćanje novčane kazne izrečene u prekršajnom postupku.

U tekstu koji se odnosi na Krivična dela zaštite životne sredine i odgovornost pravnih lica, dr Vladan Joldžić, naučni savetnik Instituta za kriminološka i sociološka istraživanja u Beogradu, orijentisan je na analizu širokog spektra problema institucionalizovanja i inkriminacije zabranjenih delovanja pravnih lica, počevši od države, njenih službi i agencija, preko kompanija do svih drugih mogućih oblika pravnih lica koje poznaje savremeno pravo. Autor upoređuje brojna rešenja *common law* i država koje su uvodile tzv. kontinentalno pravo: SAD, Kanade, Australije, Brazila, Nemačke, Francuske, Italije kao i Republike Srbije. U tekstu se ističe da se čak i nemačko zakonodavstvo sve više približava rešenjima *common law* sistema, ergo zakonodavstvima Velike Britanije, SAD, Kanade, Australije. Autor zaključuje da će se ovaj proces i dalje razvijati i rafinisati rešenja kojima se na sve jasniji način definišu uslovi odgovornosti pravnih lica kao i vrste sankcija prema njima kao i da kada se radi o Republici Srbiji, valja ići na konstantnu komparativnu analizu kvalitetnih zakonodavstava koja su već uspostavila osnove krivično-pravne odgovornosti pravnih lica, definisala vrste i odredile mere sankcija.

Miroslav Ivanović, stručni savetnik iz Instituta za kriminološka i sociološka istraživanja u Beogradu raspravlja o problemu Perspektive suzbijanja narkomanije. Autor analizira fenomen narkomanije sa stanovišta mogućnosti njenog suzbijanja kao pojave čije su posledice razorne. Narkomanija je teško podložna istraživanju zbog svoje "tajnovitosti", odnosno skrivanja kako od strane preprodavaca i

proizvođača, tako i od strane konzumenata. Kritički su razmotrene "Strategije protiv droga" EU kao i naše države kao i problemi vezani za ponudu i potražnju droga. Problem ponude je tehnički lakše kontrolisati, tako da autor glavni problem vidi u odgovoru na pitanje kako smanjiti potražnju. Budući da ni evropska ni naša strategija ne daju obećavajuće modele za smanjenje potražnje, autor stoga smatra da smo još uvek daleko od jasne perspektive suzbijanja narkomanije i smatra da će to biti jedan od težih društvenih problema u ovom veku, kako kod nas tako i u ostatku Evrope, pa i globalno posmatrano.

O Krivičnom delu nezakonitog lova piše Ana Batrićević, asistent pripravnik Instituta za kriminološka i sociološka istraživanja u Beogradu. Zaštita životne sredine i očuvanje divljači, kao njenog integralnog dela, posredstvom krivičnog zakonodavstva predstavlja uobičajenu reakciju savremenih pravnih sistema na ekološki kriminalitet. U skladu sa tim, nezakonit lov divljači (krivolov) se i u našoj zemlji smatra krivičnim delom. Ono je određeno članom 276. Krivičnog zakonika Republike Srbije, ali i odredbama Zakona o divljači i lovstvu. Autor analizira različite oblike krivičnog dela nezakonitog lova u krivičnom pravu Republike Srbije kao i karakter državne reakcije na ovo krivično delo. Naročitu opasnost kako po ekološke tako i po ekonomske interese predstavlja takozvani komercijalni krivolov koji se neretko povezuje sa ilegalnim prometom ulovljenom divljači, ali i oružjem, kao i sa organizovanim kriminalom, korupcijom i pranjem novca. Imajući to u vidu, propisivanje i izricanje strožih kazni za ovo krivično delo bilo bi poželjno a posebno ukoliko bi se utvrdilo da je ono učinjeno radi ostvarivanja materijalne dobiti. Pored toga, činjenica da trgovina nezakonito stečenim ulovom (kao što su na primer kože ili delovi tela životinja ali i žive životinje), kao veoma unosan "posao" ne poznaje državne granice, nameće potrebu za uspostavljanjem bolje saradnje između nadležnih organa zemalja u kojima se takva nezakonita delatnost sprovodi. Osim presecanja lanaca takve ilegalne trgovine, time bi se moglo stići i do učinilaca krivičnog dela nezakonitog lova. Čak i kada bi državna reakcija bila stroža i efikasnija, očuvanju i unapređenju postojećeg fonda divljači ipak bi više pogodovala dosledna prevencija koja bi u što većoj meri sprečila da do izvršenja ovog krivičnog dela uopšte i dođe. Zbog toga pored adekvatnog krivičnogpravnog i pekršajnogpravnog sankcionisanja krivolova treba insistirati na kontinuiranom podizanju svesti laičke i stručne javnosti o značaju očuvanja životne sredine i divljači kao njenog integralnog dela kroz organizovano informisanje i edukaciju. U tom kontekstu bi kao posebnu ciljnu grupu trebalo identifikovati upravo lovce kao lica koja su vrlo često u prilici da se pod okriljem regularnog i organizovanog odlaska u lov pojave u ulozi učinilaca ovog krivičnog dela i da, s obzirom na tu okolnost, ostanu neotkriveni.

Ako bi se iz svih tekstova koji čine hrestomatiju koja je pred vama, dragi čitače, mogao izvući bilo kakav opšti zaključak, on bi se sastojao u tome

da je jednom srušene civilizacijske barijere, što je pretpostavka za eskalaciju nasilja i vladavinu sile, teško ponovo uspostaviti, ali ne i sasvim nemoguće. Dizajniranje adekvatnih preventivnih programa predstavlja *conditio sine qua non* u bilo kakvoj efikasnoj državnoj reakciji redukovanja i suzbijanja kriminala.

Preventivni naponi treba da budu planirani tako da smanje incidenciju faktora rizika (primarna prevencija) intervenišu u kriznim situacijama (sekundarna prevencija) i umanje težinu poraznih posledica (tercijarna prevencija).

Inkorporacija naučne misli u socijalna zbivanja podrazumeva vrlo složeno međudejstvo različitih faktora, od kojih su možda najvažniji racionalnije ponašanje političke elite i državnih institucija, i, što je možda i najvažnije, aktivan rad na prosvetivanju nacije što je po definiciji domen primarne prevencije. I same ideje prevencije trebalo bi da postanu deo neophodnog prosvetivanja.

Uticao naučne misli i analitičkog pogleda na svet u formiranju funkcionalnih institucija i kreiranju državne reakcije na socijalne devijacije i aberacije uopšte, a kriminal posebno, morao bi biti nesamerljivo veći. Naučne institucije bi trebalo da dobiju status koji je društveno opravdaniji a naša inteligencija, umesto pasivnog položaja u kojem se nalazi sada, trebalo bi da učestvuje u stvaranju ideja o stabilnijem, zdravijem i prosperitetnijem društvu. Nezadovoljstvo i frustracije svuda, pa i u posttraumatskoj Srbiji, kanališu se na razne načine, a kada se tome doda i neki interes, zamišljen ili stvaran, volja za moć koja može biti ekstremno jaka strast po sebi, ili neka lična ili kolektivna vendeta, stvari mogu daleko otići u pravcu nasilja i kriminala. Tako motivisano nasilje može da generiše novo nasilje, kako se po pravilu i dešava i što predstavlja *modus operandi* kojim se stvara začarani krug nasilja iz kojeg se jako teško izlazi.

Prevencija nasilja i kriminala je ozbiljno pitanje za svaku državu i zahteva pažnju i angažovanje njenih institucija na duži rok. Država koja brine o stabilnom funkcionisanju svojih institucija, dobrobiti građana i budućnosti nacije treba da oformi ozbiljne timove eksperata koji će raditi na izradi preventivnih programa. Kaznena politika države mora da se postara da na ovom tlu više nikada ne nikne cveće zla. Ili, drugim rečima, da se vratimo na početak, Ciceronovim rečima: *salus populi suprema lex esto*. Ovo tvrđenje čitalac može smatrati zaključkom nad celom ovom uvodnom raspravom.

U Beogradu, maja 2011.

Leposava Kron

Branislava Knežić